

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN MEMARLIQ VƏ İNŞAAT UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

BƏŞƏR HƏBİB oğlu ŞİRİNOV

**AZƏRBAYCANIN TİKİNTİ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ DÖVRİYYƏ
KAPİTALINDAN İSTİFADƏNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİN
YÜKSƏLDİLMƏSİ YOLLARI**

İxtisas: 5312.01- “Sahə iqtisadiyyatı”

**İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş
dissertasiyanın**

AVTOREFERATI

BAKI-2016

İş Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetində yerinə yetirilmişdir

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor **M.A.Məmmədov**

Rəsmi iqtisad elmləri doktoru, professor **İ.A.Aslanzadə**

opponentlər: iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, **R.M.Əliyev**

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası

Müdafiə 14 dekabr 2016-cı il, saat 12⁰⁰-da Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetində fəaliyyət göstərən **D 02.042** dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Az 1073/1, Bakı şəh., A.Sultanova küç. 11 Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti, I tədris binası, otaq 317.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat 11 noyabr 2016-cı ildə göndərilmişdir.

D 02.042 dissertasiya şurasının elmi katibi,

f-r üzrə fəlsəfə doktoru,

dosent A.M. İsayev

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. Tikinti müəssisəsinin dövrüyyə kapitalı xüsusi kateqoriya olmaqla mühüm əhəmiyyətə malikdir. Dövrüyyə kapitalı mühüm maliyyə mənbəyi kimi istehsal və satış proseslərinin təşkili ilə bağlı əməli tədbirlərin işlənilib hazırlanmasında aparıcı amildir. Dövrüyyə kapitalı həm müəssisənin fəaliyyəti prosesində fasiləsiz iştirak edir, həm də istehsal və məhsulun satışı prosesində aktiv rol oynayır. Dövrüyyə kapitalının əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o təsərrüfat subyektlərinin gündəlik fəaliyyəti üçün müxtəlif xərc maddələri üzrə maliyyələşdirməyə yönəldilir. Dövrüyyə kapitalı istehsal prosesinin və məhsulun reallaşdırılmasının fasiləsiz aparılmasının təmini üçün lazımdır. Müəssisənin dövrüyyə kapitalından ən səmərəli istifadə istiqaməti təkrar istehsal prosesində onların yerləşməsidir. Bu iqtisadi baxımdan müəssisənin sərəncamında olan maliyyə və istehsal imkanlarından daha səmərəli istifadə edilməsinə şərait yaratmış olur.

Dövrüyyə kapitalı məhsul və xidmətlərin qiymətlərinin daxili üsürlərinin formalaşmasında iştirak edir və qeyd etmək lazımdır ki, o, əmtəəlik məhsul istehsalının maliyyələşdirilməsini təmin edir. Dövrüyyə kapitalının mənbəyi müəssisənin sərəncamında olan vəsaitlərdən ibarət olmaqla minimal istehsal ehtiyatları, qısamüddətli kreditləri əhatə edir. Müəssisənin istehsal ehtiyatları eyni zamanda özünəməxsus maliyyə vəsaitlərinin həcmnin tənzim edilməsi bazar iqtisadiyyatı şəraitində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müəssisənin istehsal ehtiyatları bir də ona görə əhəmiyyətlidir ki, o bir sıra əsas iqtisadi göstəricilərin formalaşmasında əsas rol oynayır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisənin öz aktivlərindən daha səmərəli istifadə etmək imkanı genişləndirilib. Tikinti müəssisələri əldə etdiyi mənfəətin bölüşdürülməsindən sonra qalıq məbləğindən sərbəst pul fondları yarada bilər və ya mənfəətin qalıq məbləğinə bərabər kəmiyyətdə qiymətli kağızlar ala bilərlər.

Azərbaycanın tikinti müəssisələrində dövrüyyə kapitalından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi yolları müasir şəraitdə aktualdır, bu isə dissertasiya işinin mövzusunun seçilməsinə səbəb olmuşdur.

Problemin öyrənilməsi səviyyəsi. Tikinti müəssisələrinin təsərrüfat fəaliyyətində dövrüyyə kapitalı və onun istifadə edilməsi səmərəliliyi ilə bağlı bir sıra problemlərə ölkəmizin alimlərinin elmi əsərlərində

baxılmışdır. Bu sahədə tədqiqat apararı M. A. Məmmədov, H.A.Xəlilov, V. M. Şirəliyev, R.M.Əliyev, T.H.Hüseynov, T. T. Eyniyev, E. M. Yusifov, İ. C. Həsənov və başqa alimləri göstərmək olar. Xarici ölkələrin alimlərindən V. P. Nikolayev, N. V.Poşerstnik, V. V. Buzıryev, V. V. Vasilyev, Yu. P. Panibratov, E. A. Tolmaçev, B. E. Monaxov, İ. S. Stepanov, N. V. Çepaçenko əsərlərində bu problem ilə bağlı bir sıra məsələləri tədqiq etmişlər.

Dissertasiya işinin mövzusu ilə əlaqədar, mühüm nəzəri və praktiki əhəmiyyəti olan bəzi məsələlərin həlli metodiki planda kifayət olan qədər işlənilməmişdir. Ölkənin və xarici ədəbiyyatların təhlili göstərir ki, dövriyyə kapitalı və onun istifadə edilməsinin metodiki və bir sıra əməli məsələləri zəruri səviyyədə tədqiq edilməmişdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində tikinti müəssisələrində dövriyyə kapitalından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi yolları Azərbaycanda ilk dəfə olaraq bu dissertasiya işində ətraflı tədqiq edilir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin əsas məqsədi Azərbaycanın tikinti müəssisələrində dövriyyə kapitalından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi yollarının sistemli araşdırılması və təkliflərin işləyib hazırlamasıdır. Tədqiqat işində qoyulan məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi qarşıya qoyulmuşdur:

- tikinti müəssisələrində xüsusi dövriyyə və ona bərabər tutulan vəsaitlərə təminatın müəyyən edilməsi;
- həmin vəsaitlərin normativə uyğunluğunun təyin edilməsi;
- normalaşdırılan aktivlərin faktiki vəziyyətinin və onların plan ehtiyatlarına uyğunluğunun araşdırılması;
- dövriyyə kapitalın formalaşdırılmasında kreditlərin rolunun müəyyən edilməsi;
- debitor və kreditor borclarının vəziyyəti və dinamikasının araşdırılması;
- dövriyyə kapitalının dövətmə tsiklinin tədqiqi;
- dövriyyə kapitalına tələbatın müəyyən edilməsi;
- dövriyyə kapitalından istifadənin səmərəliliyinin iqtisadi qiymətləndirilməsi.

Tədqiqatın obyektı. Tədqiqatın obyektini tikinti müəssisələrinin təsərrüfat fəaliyyətində dövriyyə kapitalı və ondan istifadə edilməsi səmərəliliyi təşkil edir.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqat işinin predmeti tikinti müəssisələrinin fəaliyyətində dövriyyə kapitalının nəzəri və praktiki məsələləridir.

Tədqiqatın-nəzəri metodoloji əsasları. Tədqiqat işinin nəzəri - metodoloji əsaslarını Azərbaycanın tikinti müəssisələrində dövrüyyə kapitalından istifadənin səmərəliliyi problemlərini araşdıran iqtisadçı alimlərin elmi tədqiqatlarının nəticələri, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qəbul etdiyi qanunlar, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanları və sərəncamları, hökumətin qərarları və digər hüquqi aktlar, beynəlxalq və respublika elmi - praktiki konfranslarının materialları təşkil edir. Tədqiqatın müxtəlif mərhələlərində həll edilən vəzifələrin xarakterindən asılı olaraq sistemli yanaşma, ilkin informasiyaların işlənməsinin statistik metodu, statistik qruplaşdırma, iqtisadi - statistik metodlar, müqayisəli iqtisadi təhlil və metodları tətbiq edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin, Arxitektura və Şəhərsalma Komitəsinin, tikinti müəssisələrinin məlumatları və hesabatları, internet resurslarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiyanın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- tikinti müəssisələrinin dövrüyyə kapitalının mahiyyəti, formalaşması mexanizmi və mənbəyi dəqiqləşdirilmişdir ;

- tikinti müəssisələrinin dövrüyyə kapitalının aktivliyi və maliyyə vəziyyətinin təhlili metodları açıqlanmışdır ;

- tikinti müəssisələrinin dövrüyyə kapitalının aktivləri və passivlərinin proqnozu verilmişdir;

- tikinti müəssisələrinin maliyyə etibarlığına dövrüyyə kapitalının təsiri müəyyən edilmişdir ;

- tikinti müəssisələrinin dövrüyyə kapitalının idarə edilməsi sistemində logistika təhlili texnikasının tipləşdirilmiş metodları vasitəsi ilə ehtiyatların strukturlaşdırılmasının aparılması təklif olunmuşdur ;

- dövrüyyə kapitalına investisiyaların alternativ strategiyaları əsaslandırılmışdır;

- müəssisələrin kredit ödəmə qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılmasında istifadə edilməsi məqsədəuyğun olan metodlar sistemləşdirilmişdir;

- müəssisələrin dövrüyyə kapitalından səmərəli istifadə edilməsinin və idarə olunmasının istiqamətləri göstərilmişdir;

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işində hazırlanmış təkliflər tikinti müəssisələrinin, maliyyə - sənaye qruplarının, holdinqlərin

təsərrüfat fəaliyyətlərində dövriyyə kapitalından səmərəli istifadə edilməsinə istiqamətlənmişdir.

Dissertasiyanın tədqiqi prosesində yerinə yetirilən və təklif olunan metodiki materiallar Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin Tikinti-iqtisad fakültəsində tədris olunan “ Mühəsibat uçotu və audit ”, “Tikintinin statistikasi”, “Menecmentin əsasları”, “İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi ” , ”Bank işi” və s. fənlərin tədris proqramlarının hazırlanmasında istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın nəticələrinin aprobasiyası və işin nəticələrinin tətbiqi.

Dissertasiyanın əsas müddəaları, irəli sürülmüş elmi nəticələr Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Doktorantların və Gənc Tədqiqatçıların XVIII Respublika Elmi konfransında 19-20 dekabr Bakı-2013, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetində keçirilmiş, Beynəlxalq Elmi-Praktik konfransında 4-5 dekabr Bakı-2014, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin “Gobustane” məsələli beton blokların istifadəsinin təşkilatı – texnoloji problemləri mövzusunda Elmi-Praktik konfransında 26 noyabr Bakı-2015, məruzə edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələrinin nəşr olunması. Dissertasiya işinin mövzusu üzrə həcmi 6.0 çap vərəqi olan 8 məqalə, 3 tezis və 5 tədris proqramı dərc olunmuşdur .

İşin quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından (142) ibarət olmaqla 157 səhifədir. Dissertasiyada 20 cədvəl, 21 şəkil verilmişdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin girişində mövzunun aktuallığı əsaslandırılmış, öyrənilmə səviyyəsi, məqsəd və vəzifələri, obyekt, predmeti, nəzəri əsasları, informasiya bazası, işin elmi yeniliyi və təcrübə əhəmiyyəti, aprobasiyası göstərilmişdir.

“Tikinti müəssisələrinin dövriyyə kapitalının nəzəri əsasları” adlanan birinci fəsildə respublikamızın və xarici ölkə alimlərinin problemə həsr edilmiş əsərlərinin öyrənilib ümumiləşdirilməsi əsasında tikinti müəssisələrinin fəaliyyətində dövriyyə kapitalının formalaşması amilləri, tikinti müəssisəsinin dövriyyə kapitalının maliyyələşdirilməsi mənbəyi və formalaşması mexanizmi, müasir şəraitdə tikinti müəssisələrinin dövriyyə

kapitalının idarə edilməsi mexanizmlərinin inkişafı tədqiq edilmiş, elmi və təcrübə əhəmiyyəti olan bir sıra nəticələr çıxarılmışdır.

Müasir şəraitdə ən aktual məsələlərdən biri də dövriyyə kapitalının mahiyyətinin müəyyən edilməsidir, çünki indiyə kimi bu məsələ ətrafında nəzəriyyədə və praktikada vahid fikir formalaşmamışdır. İqtisadi ədəbiyyatlarda və normativ sənədlərdə dövriyyə kapitalına müxtəlif yanaşmalar mövcud olmuşdur. İşdə mövcud yanaşmalar üç qrupa bölünür. Təsdiq etmək olar ki, dövriyyə kapitalı istehsal fondlarının yaradılması üçün xüsusi və borc kapitalı növündə və pul formasında planlı şəkildə avans edilən dəyər kimi təsəvvür edilir və öz fəaliyyəti dövründə ardıcıl olaraq müxtəlif funksional formaları qəbul edir, elementləri artır və tikinti müəssisələrinin fondlarının fasiləsiz dövr etməsini təmin edir.

Dövriyyə kapitalının formalaşmasının qanunauyğunluğuna baxaq, birincisi, materiallar, konstruksiyalar, detallar, yanacaq, bitməmiş istehsal, hazır məhsul, debitor borcu, pul vəsaitləri ehtiyatları növündə çıxış edən, dəyər kimi, ikincisi, onların formalaşmasını təmin edən mənbələr kimi çıxış edir. Dövriyyə aktivlərinin formalaşması mənbələri maliyyə resurslarının cəmi növündə bankın sərəncamına təqdim edilir və ya tədarükçülərlə qarşılıqlı münasibətlər prosesinə cəlb edirlər. Deməli dövriyyə kapitalının mahiyyətini daha dərinədən başa düşmək üçün onları dövriyyə aktivləri növündə təqdim edilən dəyər kimi və həmin aktivlərin hesabına əmələ gələn dəyər kimi fərqləndirmək lazımdır.

Beləliklə, dövriyyə kapitalının idarə edilməsi siyasəti likvidliyin itirilməsi riski ilə işin səmərəliliyi arasında uzlaşmanı təmin etməlidir. Bu iki mühüm vəzifənin həll edilməsinə səbəb olur:

- müəssisə ödənişləri ödəmək, öhdəlikləri yerinə yetirmək vəziyyətində deyilsə, müflisləşmə haqqında elan etməyə məcburdur;

- müəssisə kifayət qədər dövriyyə kapitalına malik olmayanda, onda ödəmə qabiliyyəti olmayan risklə qarşılaşır.

Dövriyyə kapitalının yüksək likvidli, tez reallaşdırılan və ləng reallaşdırılana bölünməsi mütləq hesab edilmir və tikinti fəaliyyətinin konkret şərtindən asılıdır. Ona görə də likvidlik dərəcəsi üzrə hər bir müəssisənin dövriyyə kapitalının öz qruplaşdırılma mexanizmi mövcuddur (şəkil 1).

Şəkil 1. Tikinti müəssisəsinin dövriyyə kapitalının likvidlik dərəcəsi üzrə qruplaşdırılması mexanizmi

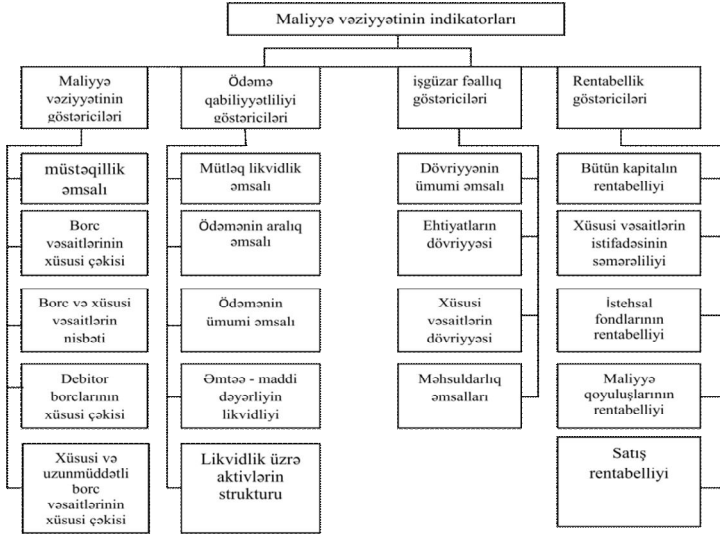
İşdə tikinti müəssisəsinin dövriyyə kapitalının dövriyyə aktivləri maliyyə mənbələrinin xarakteri üzrə aşağıdakılara ayrılır:

1. Həm xüsusi, həm də borc kapitalı hesabına formalaşan, onların ümumi həcmi xarakterizə edən ümumi dövriyyə aktivləri;

2. Xüsusi və uzunmüddətli borc kapitalı hesabına formalaşan, onların həcmi bir hissəsini xarakterizə edən xüsusi dövriyyə aktivləri (və ya xalis işçi kapitalı);

3. Xüsusi dövriyyə aktivləri müəssisənin xüsusi kapitalı hesabına formalaşır. Əgər müəssisə dövriyyə kapitalını maliyyələşdirmək üçün uzunmüddətli borc kapitalından istifadə etmirsə, xüsusi və xalis dövriyyə aktivlərinin həmin hissəsi uyğun gəlmir.

Dövriyyə kapitalının idarə edilməsinin müasir problemlərdən biri də tikinti müəssisəsinin aktivliyini və maliyyə vəziyyətini xarakterizə edən iqtisadi göstəricilər sistemidir və bunlar aparılan tədqiqatın dəyərliyindən asılıdır, lakin maliyyə vəziyyətinin tədqiqi metodlarının əksəriyyəti göstəricilərin aşağıdakı qruplarının hesablanması nəzərdə tutur: maliyyə vəziyyəti; ödəmə qabiliyyətliliyi; işgüzar fəallıq; rentabellik (şəkil 2) .

Şəkil 2. Maliyyə vəziyyətinin təhlili metodları

İşdə “CITY PARK” tikinti müəssisəsinin balansının məlumatlarına əsasən maliyyə sabitliyi əmsalları, ödəmə qabiliyyəti göstəriciləri və işgüzar fəallıq göstəricilərinin hesablanması verilir. Maliyyə sabitliyi göstəriciləri ilk növbədə investorların və kreditorların maraqlarının müdafiə dərəcəsini xarakterizə edir. Onların hesablama bazası əmlakın dəyəridir. Göstəricilərin həmin qrupunun ən mühümü müstəqillik (Θ_1) göstəricisidir, o müəssisənin əmlak dəyərində xüsusi vəsaitlərin payını göstərir. $\Theta_1 = \text{xüsusi vəsaitlər} / \text{əmlakın dəyəri}$.

Müstəqillik əmsalının əks göstəricisi (Θ_2) əmlakın dəyərindəki borc vəsaitlərin xüsusi çəkisidir. $\Theta_2 = \text{borcların məbləği} / \text{əmlakın dəyəri}$ və ya $\Theta_2 = 1 - \Theta_1$

Müəllif tərəfindən aparılan təhlil göstərir ki, qısamüddətli öhdəliklərin məbləğində ehtiyatların və xərclərin xüsusi çəkisi 92% təşkil edir və ya qısamüddətli öhdəliklərin hər manatına 0,92 manat ehtiyat və xərc düşür, reallaşdırmadan sonra onları cari öhdəlikləri ödəmək üçün istifadə etmək olar.

“Azərbaycanın tikinti müəssisələrində dövrüyyə kapitalından istifadənin səmərəliliyinin təhlili” adlanan ikinci fəsildə zəngin statistik, uçot və hesabat məlumatlarının formalaşması, işlənilməsi və ümumiləşdirilməsi əsasında tikinti müəssisəsinin dövrüyyə kapitalının aktivlərinin və passivlərinin quruluşunun təhlili aparılmış, tikinti müəssisəsinin aktivləri və passivlərinin kapitalın rentabelli-

yinə təsirinin təhlili verilmiş, tikinti müəssisələrinin dövriyyə kapitalının idarə edilməsi sistemində logistika təhlilinin metodları açıqlanmışdır.

Müəssisənin aktivləri və passivlərinin proqnoz balansı planlaşdırılan dövrün hər ilin əvvəlinə və axırına tərtib edilir (cədvəl 1). Onun potensial investorlar və kreditorlar üçün əhəmiyyəti vardır. O, vəsaitlər hesabına aktivlərin artırılma dinamikasını qiymətləndirməyə imkan verir.

Müəssisənin maliyyə sabitliyinə onun məhsulunun ödəmə qabiliyyəti tələbinin dəyişdirilməsi, dövriyyə kapitalının dinamikası və səviyyəsi təsir edir.

Cədvəl .1

2014-cü il “Aral Group” tikinti müəssisəsinin aktivləri və passivlərinin proqnoz balansı *

Aktivlər	İlin əvvəlinə min man	İlin axırına min man
Dövriyyə aktivləri – cəmi	860	980
O cümlədən:		
– Pul vəsaitləri	120	180
– Qiymətli kağızlar	180	210
– Hesablaşmalarda vəsaitlər (debitor borcları)	100	130
– Əmtəəlik istehsal ehtiyatları	190	200
– Bitməmiş istehsalda vəsaitlər	160	170
– Sair dövriyyə aktivləri	110	80
Dövriyyədənəknar aktivlər – cəmi	110	145
Dövriyyə passivləri – cəmi	540	770
O cümlədən		
– Kreditlər və borclar	380	410
– Əməyin ödənilməsi üzrə kreditor borclar	210	250
– Digər kreditor borclar	50	110
Əsas passivlər – cəmi	1450	1970
O cümlədən:		
– Səhm kapitalı	200	310
– Bölüşdürülməmiş mənfəət	350	420
– Uzunmüddətli borc vəsaitləri	290	450
– Hesablaşmalarda vəsaitlər (işlər, xidmətlər, əmtəələr üzrə kreditor borcları)	280	390
– Digər əsas passivlər	240	400
– Mütləq passivlərin cəmi (3 sətir + 4 sətir)	1990	2740

***Cədvəl “Aral Group” tikinti müəssisəsinin aktivlərinin və passivlərinin məlumatına əsasən müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir**

Tikinti müəssisəsinin maliyyə sabitliyinə dövriyyə kapitalının təsirinin təhlilinin aparılmasına cədvəl 2– də baxmaq olar.

Belə halda müəssisənin maliyyə vəziyyəti təhlil edilən dövrdə ilin əvvəlinə və axırına böhran şəraitində olduğunu göstərir.

Cədvəl 2 – də göstərilən məlumatların təhlili göstərir ki, xüsusi dövriyyə kapitalının artıqlığı ilin əvvəlinə 20 min manat və ilin axırına 226 min manatdır. Xərcləri və ehtiyatların formalaşması mənbələri olan xüsusi və uzunmüddətli borclar ilin əvvəlinə 31 min manat və ilin axırına 227 min manat təşkil edir. Xərclərin və ehtiyatların formalaşmasının əsas mənbələrinin ümumi kəmiyyəti ilin əvvəlinə 141 min manat və ilin axırında isə 267 min manatdır. Beləliklə, ehtiyatlar onların formalaşması mənbələrinə görə təmin olunurlar.

Cədvəl .2

2014-cü il “Prizma” tikinti müəssisəsinin maliyyə sabitliyinə dövriyyə kapitalının təsirinin təhlili *

Göstəricilər	Min manat	
	İlin əvvəlinə	İlin axırına
1. Xüsusi vəsaitlərin mənbələri (kapital və ehtiyatlar)	220	380
2. Dövriyyədənəknər aktivlər	210	240
3. Xüsusi dövriyyə kapitalının mövcudluğu (1 sətir + 2 sətir)	430	620
4. Uzunmüddətli borc vəsaitləri	11	11
5. Dövriyyə kapitalının xüsusi və uzunmüddətli borclarının mövcudluğu (3 sətir + 4 sətir)	441	631
6. Qısamüddətli borc vəsaitləri	100	50
7. Ehtiyatların formalaşması mənbələrinin ümumi kəmiyyəti (5 sətir + 6 sətir)	551	681
8. Ehtiyatlar və əlavə dəyər vergisi	410	394
9. Xüsusi dövriyyə kapitalının artıqlığı (-) (3 sətir – 8 sətir)	+20	+226
10. Dövriyyə kapitalının xüsusi və uzunmüddətli borclarının artıqlığı (+) və ya çatışmazlığı (-) (5 sətir - 8 sətir)	+31	+227
11. Ehtiyatların formalaşması mənbələrinin ümumi kəmiyyətinin (xüsusi, uzunmüddətli və qısamüddətli borcların mənbələri) artıqlığı (+) və ya çatışmazlığı (-) (7 sətir – 8 sətir)	+141	+267

***Cədvəl “Prizma” tikinti müəssisəsinin məlumatına əsasən müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir**

Müəllif hesab edir ki, məqsədlərin mübahisəli probleminin həll edilməsinin iki prinsipial yolu vardır. Ehtiyatlar üzrə siyasət müəssisənin strukturuna bu və ya digər formada əhəmiyyətli dərəcədə təsirlə müəyyən edilir, risklər və xərclər arasında güzəştlər , likvidlik və dövretmə müəyyən edilir.

İkinci yol daha çətindir, çünki rəhbərlikdən strateji düşünməni, ehtiyatların idarə edilməsi məsələlərində vərdişləri və qoyulan idarəçilik uçotunu tələb edir. Bu yol üzrə hərəkətin ən sadə addımlarının ardıcılığı

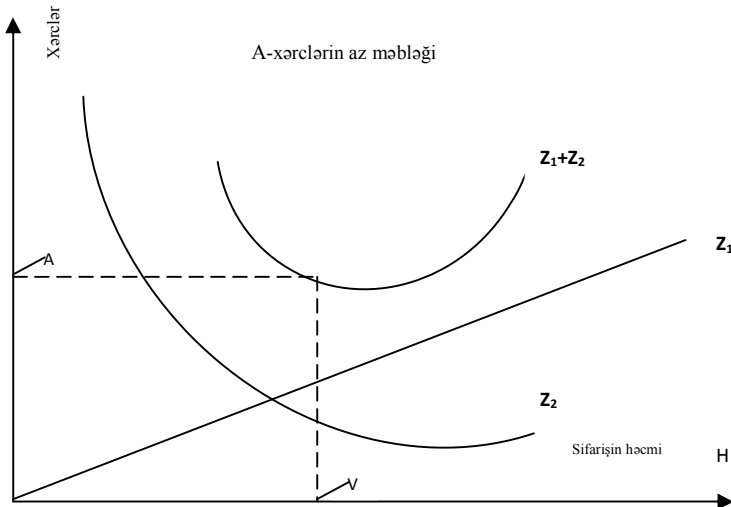
tövsiyə olunur. Ehtiyatların idarə edilməsi siyasətinin səmərəliliyini qiymətləndirmək üçün istifadə edilən əsas göstəricilər aşağıdakılardır:

1. Ehtiyatların idarə edilməsinin müxtəlif metodları vasitəsilə müəssisələrin (şirkətlərin) fəaliyyətinin rentabelliğini xarakterizə edən göstəricilər.

2. Əmtənin alınması və reallaşdırılması üzrə əməliyyatlardan pul axınlarının xüsusiyyətlərilə bağlı göstəricilər.

3. Sifarişin yerinə yetirilməsi dəyəri və ehtiyatların saxlanması dəyəri nisbətində əsasən, sifarişin optimal ölçüsünün müəyyənləşdirilməsinə əsaslanan göstəricilər.

Sifarişin böyük həcmi sifarişlərin yerinə yetirilməsi dəyərini (Z_2) azaldır, ancaq ehtiyatların saxlanması dəyərini artırır (Z_1). Əlavə idarə informasiyalarının yığılmasına görə bu asılılığı hesablamaq mümkün deyil. Həmin işin nəticəsində iki göstərici müəyyən edilmiş olacaq: sifarişin yerinə yetirilməsi xərcləri və ehtiyat vahidinin saxlanması dəyəri. Sifarişin həcmi o vaxta qədər artırmaq lazımdır ki, sifariş xərclərinin aşağı düşməsi saxlama xərclərinin artmasından çox olur, yəni sifarişin optimal həcmi xərclərin minimal məbləğində cəmlənir (şəkil 3).

Şəkil 3. Sifarişin həcmindən asılı ehtiyatların idarə edilməsinin illik xərclərinin asılılığı

Bununla bağlı müəllif təklif edir ki, logistika təhlilin tipləşdirilmiş metodlarının köməkliliyi ilə ehtiyatların standartlaşdırılması aparılmalıdır: AVS metodu və ya Pareto yanaşması. AVS təhlili resursları üç qrupa

bölünür: həcmnin yüksək dəyəri (A) ; həcmnin mülayim dəyəri (V) ; həcmnin aşağı dəyəri (S).

AVS təhlilini XYZ təhlili ilə birləşdirəndə tikinti müəssisində materialların əldə edilməsinin səmərəli idarə edilməsi həyata keçirilir. Tədqiqat işində AVS – XYZ –in kompleks təhlilinin aparılması metodu əsaslandırılır və sübut edilir.

Müəllif qeyd edir ki, material ehtiyatlarının optimallaşdırılmasının düzgün aparılması xərcləri minimuma endirməyə imkan verir, istehsalın keyfiyyətini və səmərəliliyini yüksəldir, kapitalın gəlirliyini artırır. Bununla bağlı işdə dəyərliliyin yaradılması mexanizmi işlənmiş və tikinti müəssisələrini material resursları ilə təmin edən strukturların qarşılıqlı təsir sxemi verilmişdir.

“Tikinti müəssisələrində dövriyyə kapitalından səmərəli istifadənin əsas istiqamətləri” adlanan üçüncü fəsildə dövriyyə kapitalına tələbatın səmərəli müəyyən edilməsi və investisiyaların alternativ strategiyaları, dövriyyə aktivlərinin kredit ödəmə qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması metodu təklif edilmiş, müəssisəsinin dövriyyə kapitalının səmərəli istifadəsinin yüksəldilməsi yolları verilmişdir.

Dövriyyə kapitalının həcmi və strukturu sahəsində alternativ strategiyalara baxarkən dissertasiyada dövriyyə kapitalının ümumi səviyyəsinə nisbətən üç alternativ strategiya verilir.

Belə strategiyaların əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, müəssisə riski minimuma endirməklə ödənişlərin müddəti çatanda öz öhdəliklərini yerinə yetirmək qabiliyyətinə malik olsun.

Əgər müəssisə nisbi aqressiv strategiya apararsa, belə halda qısamüddətli kreditlərin köməkliliyi ilə dövriyyə kapitalının bütün əsas və daimi hissəsinin bəzi payını maliyyələşdirir.

Maliyyələşdirmənin konservativ strategiyasında uzunmüddətli öhdəliklərin köməkliliyi ilə dövriyyə kapitalının əsas hissəsi və onun dəyişilən hissəsinin bəzi payının maliyyələşdirilməsi baş verir. Belə vəziyyətdə müəssisənin vəsaitlərə tələbatı ən yüksək həddə çatanda planlı qısamüddətli kreditin az həcmi istifadə edir. Sabitlik dövründə ehtiyat vəsaitləri yüksək likvidli kağızlar növündə saxlanılır və adi səviyyəni keçən maliyyə tələbatının əmələ gəlməsi halında pul vəsaitlərinə müraciət edilir. Bu siyasət riskin minimum payıdır.

Tikinti müəssisəsinin aktivlərinin likvidliyi aktivlərin pul vəsaitlərinə çevrilməsi sürətidir. Aktivlərin növlərinin pul formasına çevrilməsi üçün, nə qədər az vaxt tələb olunursa, onların likvidliyi o qədər yüksək olar. Balansın likvidliyinin təhlili onların likvidliyinin dərəcəsi üzrə qruplaşdırılmış, aktiv üzrə vəsaitlərin müqayisəsindən, passiv üzrə öhdəliklərdən, likvidliyin azalması qaydasında yerləşməsindən, onların ödənilməsi müddəti üzrə qruplaşdırılmasından və müddətlərin artması qaydasında yerləşməsindən ibarətdir (cədvəl 3) .

Cədvəl 3

Likvidlik balansı

Aktiv		Mütləq likvidliyin şərti
A ₁ -Ən likvidli aktivlər-müəssisənin pul vəsaitləri və qısamüddətli maliyyə qoyuluşları (qiymətli kağızlar)	P ₁ -ən təcili öhdəliklər-onlara kreditör borcları,habelə göstərilən müddətə ödənilməyən sudalar aiddir	$A_1 \geq P_1$
A ₂ -tez reallaşan aktivlər-debitör borcu və sair aktivlər	P ₂ -qısamüddətli passivlər-uzunmüddətli kreditlər və borc vəsaitləri	$A_2 \geq P_2$
A ₃ -yavaş reallaşan aktivlər <<Ehtiyatlar və xərclər>> (gələcək dövrlərin xərcləri istisna olmaqla),habelə <<Uzun müddətli maliyyə qoyuluşları>> (digər təşkilatların nizamnamə fonduna qoyuluşların azaldılmış kəmiyyəti) və <<Təsisçilərlə hesablaşmalar>>	P ₃ -uzunmüddətli passivlər-uzunmüddətli kreditlər və borc vəsaitləri	$A_3 \geq P_3$
A ₄ -çətin reallaşan aktivlər <<Əsas vəsaitlər və digər dövrüyyədən kənar aktivlər>>	P ₄ -daimi passivlər-<<Kapital və ehtiyatlar>>.Aktivin və passivin balansını saxlamaq üçün həmin qrupun yekunu <<Gələcək dövrün xərcləri>> maddəsi üzrə kəmiyyətin və aktivin maddəsi üzrə dövrüyyə kapitalının əsas kapitala çevrilməsi məbləği azaldılır. “Gələcək dövrün gəlirləri” maddəsi üzrə kəmiyyətin məbləği yüksəlir	$A_4 \leq P_4$

Ən likvidli vəsaitlərin (A₁) və tez reallaşan aktivlərin (A₂) ən təcili öhdəliklərlə (P₁) və qısamüddətli passivlərlə (P₂) müqayisə edilməsi cari likvidliyin qiymətləndirilməsinə imkan verir.

Balansın likvidliyinin tədqiqi passiv üzrə qısamüddətli öhdəliklərin likvidlik dərəcəsi üzrə qruplaşdırılmasından və aktiv üzrə vəsaitlərin müqayisəsindən ibarətdir. Onların ödənilməsi ödəmə müddəti üzrə qruplaşdırılır (cədvəl 4).

Cədvəl 4.

2014-cü il “Şahdağ” tikinti müəssisəsinin balansın aktivlərinin likvidlik dərəcəsi üzrə qruplaşdırılması *

Aktivin növü	İlin əvvəlinə min man	İlin axırına min man
Pul vəsaitləri	344	404,5
Qısamüddətli maliyyə qoyuluşları	160	146
1 qrup üzrə yekun	504	550,5
Hazır məhsul	2125	3545
Göndərilən əmtəələr	—	—
Debitor borcu, 12 ay ərzində gözlənilən ödənişlər	661,5	1635
2 qrup üzrə yekun	2786,5	4580
Uzunmüddətli debitor borcu	—	—
Xammal və materiallar	1000	1350
Bitməmiş istehsal	242	275
Gələcək dövrün xərcləri	20	30
Alınan dəyərlilər üzrə əlavə dəyər vergisi	160	205
3 qrup üzrə yekun	1422	1860
Dövriyyədən kənar aktivlər (4 qrup)	1770	1880
Cəmi	6482,5	8870,5

* Cədvəl “Şahdağ” tikinti müəssisəsinin məlumatına əsasən müəlif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Dövriyyə kapitalının səmərəli istifadəsinin ən zəruri maliyyə göstəricisi dövriyyə kapitalının dövr etməsidir. Dövriyyə kapitalının istifadə edilməsi səmərəliliyinin yüksəldilməsi istehsal ehtiyatlarının, istehsal və tədavi sferası mərhələlərində olan dövriyyə vəsaitinin dövretməsindən asılıdır.

Dövriyyə kapitalının dövr etməsini hesablamaq üçün tikinti müəssisəsinin dövriyyə kapitalının orta məbləğini, reallaşdırılmadan alınan gəlirə bölmək lazımdır. Dövretmə göstəricisi müəssisə üzrə bütövlükdə hesablanır.

Müəlif tədqiqat işində ehtiyatların idarə edilməsi sisteminin bütün çoxtərəfliliyini iki əsas tipə ayırır: sabit həcmli ehtiyat və dəyişən həcmli ehtiyat. Ehtiyatların sabit həcmli sisteminin istifadə edilməsində (birinci tipli logistika sistemi) ehtiyatların vəziyyətinin təhlili daim aparılır və ehtiyatların kritik səviyyəsinə nail olunanda yeni partiyanın sifarişləri verilir (şəkil 4).

Qrafikdən göründüyü kimi, sifarişlər arasında vaxtın dövrü uyğun gəlmir, ancaq sifarişin həcmi daimidir. Onun müəyyən edilməsi üçün Uilsonun düsturuna əsasən sifarişin həcmnin optimallaşdırılması metodu tətbiq edilir :

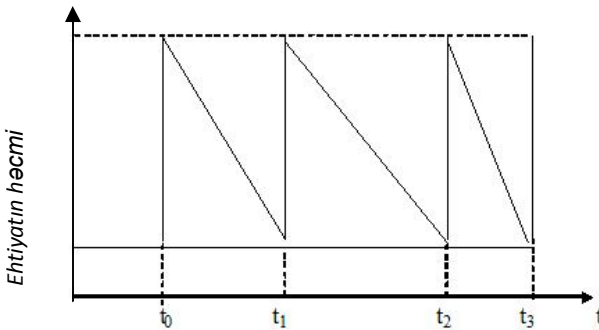
$$q_{opt} = \sqrt{\frac{2S_1Q}{S_2}}$$

burada S_1 – Əmtənin vahidinə düşən sifarişin yerinə yetirilməsi xərcləri; S_2 – Satışın daimi intensivliyində ehtiyatların saxlanılmasının illik xərcləri (ehtiyatların orta səviyyəsi); Q – Həmin məhsula tələbatın (tədarükün) illik həcmi. Tədqiqat işində həmçinin ehtiyatların vəziyyətinin logistika sisteminin ikinci tipi qrafik formada təhlil edilir.

Mövcud ehtiyatın nisbi ifadəsi - həmin növ materiala müəssisənin ehtiyatının cari təmin edilməsidir. O müəssisənin ehtiyatının neçə gün təmin edilməsini xarakterizə edir və aşağıdakı düsturla təyin edilir:

$$E_h = E_o / S_n$$

Burada: E_h – ehtiyatın nisbi səviyyəsini, günlərlə; E_o – müəyyən növ materialların orta ehtiyatı; S_n – hesabat dövründə material sərfinin həcmi.

Şəkil 4. Sifariş normasının müəyyən edilmiş həcmində ehtiyatlarının idarə edilməsi sistemi

Tikinti müəssisəsində bir rübdə 800 t material (polad) sərf edilib, onun rübdə orta ehtiyatı isə 160 t idi, onda ehtiyatın nisbi səviyyəsi 200 kq / t olacaqdır. Buradan görünür ki, müəssisədə hər bir ton sərf edilmiş

materialla orta hesabla anbarda 200 kq ehtiyat düşür. Ehtiyatın nisbi səviyyəsi faizlə də verilə bilər: $160 : 800 \cdot 100\% = 20\%$.

Beləliklə, hesabat dövründə müəssisənin sərf etdiyi ehtiyat materialı 20% - ə bərabərdir.

Ehtiyatların nisbi səviyyəsinin artması göstərir ki, hesabat dövründə məhsulun həcmi keçmiş dövrə nisbətən böyük həcmli ehtiyatla həyata keçirilir. Məhsulun həcmində material ehtiyatının nisbi səviyyəsi azalarsa, onda müəssisədə müəyyən dərəcədə sərbəst pul vəsaitləri yaranır və istehsalın genişləndirilməsinə və ya başqa məqsədlərə sərf edilir.

Dövriyyə kapitalının istifadə edilməsi səmərəliliyinin yüksəldilməsi istehsal ehtiyatlarının, istehsal və tədavül sferası mərhələlərində olan dövriyyə vəsaitinin dövrününə asılıdır.

Dövriyyə kapitalının dövretməsini “Ulubəy” firmasının materiallarına əsasən aşağıdakı (cədvəl 5) –də daha aydın görmək olar.

Cədvəl 5

2013-2014-cü illərdə “Ulubəy” firmasının dövriyyə kapitalının dövretməsi *

Göstəricilər	Keçən il 2013-cü il	Hesabat ili 2014-cü il
1. Tikinti məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) reallaşdırılmasından (satışından) əldə edilən vəsait, min manat	140	146
2. Dövriyyə kapitalının orta illik qalığı, min manat	40	45
3. Hesabat dövründəki günlərin sayı, gün	360	360
4. Dövr sürəti (2×3:1) ,gün	102,85	110,95

***Cədvəl “Ulubəy” firmasının materiallarına əsasən müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir**

Cədvəl 5-in rəqəmlərindən görünür ki, dövretmə sürəti 8,1 gün (110,95-102,85) artmışdır. Dövriyyə kapitalının dövriyyəsinin sürətləndirilməsi inşa edilən tikinti-quraşdırma işlərinin hesablaşmalar sisteminin təkmilləşdirilməsini tələb edir. Maliyyə və müqavilə intizamına riayət edilməsi tikinti müəssisəsinin dövriyyə kapitalının dövretmə sürətini yüksəldir.

Dövriyyə kapitalının dövr etməsi müəssisənin işinin mühüm iqtisadi göstəricilərindən biridir. Vəsait nə qədər tez dövr edərsə, o tədavül sferasında və istehsal sferasında nə qədər az müddət qalarsa, müəssisəyə bir o qədər az dövriyyə kapitalı lazım olacaqdır. Dövriyyə kapitalının dövr etməsinin sürətləndirilməsi öz dövriyyə kapitalına olan tələbatı azaldır, istehsalı genişləndirmək üçün resursları azad edir, müəssisənin rentabelliğini yüksəldir və onların bütün fəaliyyətini yaxşılaşdırır. Tədqiqat işində müəllif tərəfindən tikinti müəssisəsinin kredit ödəmə qabiliyyətinin proqnozlaşdırılması üçün iki metod təklif edilir. Birinci metodun istifadəsində dövriyyə kapitalı və satışın həcmi arasındakı birbaşa əlaqənin olması nəzərə alınmaqla, sadə əmsalın (xalis dövriyyə kapitalının satışın həcminə nisbəti) və ya tənlik əlaqəsinin köməkliliyindən istifadə olunur:

$$y = a + bx$$

Burada, a – xalis dövriyyə kapitalının daimi kəmiyyəti, b –dövriyyə kapitalının satışın həcmindən asılılığı dərəcəsini əksətdirən reqressiya əmsalıdır.

Həmin əmsalların kəmiyyəti və satışın proqnozlaşdırılan həcmi (x) məlum olduqda, xalis dövriyyə kapitalına tələbatı (y) müəyyən etmək olar.

Xalis dövriyyə kapitalının kəmiyyətinin proqnozlaşdırılmasının ikinci metodu istehsal-kommersiya dövrünün müddətinin öyrənilməsinə əsaslanır: ehtiyatların dövretmə müddəti üstəgəl debitor borcunun dövretmə müddəti çıxılırsın kreditor borcunun dövretmə müddəti vurulsun satış üzrə birgünlük dövretmə. İşdə xüsusi dövriyyə kapitalına tələbat hesablanır.

Müəssisənin dövriyyə kapitalının səmərəli istifadəsinin yüksəldilməsi yollarına daxili ehtiyatlar və maliyyə xidmətləri daxildir, müvafiq olaraq, belə ehtiyatların axtarışı üzrə tədbirlərə aiddirlər: istehsal ehtiyatlarının səmərəli təşkili (resursa qənaət, optimal normalaşdırma); bitməmiş istehsalda dövriyyə kapitalının qalmasının azaldılması (yeni texnologiyanın tətbiqi, xüsusilə tullantısız, istehsal aparatının təzələnməsi, müasir, ən ucuz konstruksiya materiallarının tətbiqi); mübadilənin səmərəli təşkili (hesablaşmalar sisteminin təkmilləşdirilməsi, satışın səmərəli təşkili, məhsulun istehlakçılarının onu hazırlayanlara yaxınlaşması, hesablaşmalarda vəsaitlərin dövrünə sistemli nəzarət).

Deməli, dövriyyə fondlarına qənaət edilməsinin və istifadəsinin yaxşılaşdırılmasının iqtisadi səmərəliliyinin əhəmiyyəti çox böyükdür, çünki onlar müəssisənin (firmanın) istehsal və təsərrüfat fəaliyyətinin bütün tərəflərinə müsbət təsir göstərir.

Dövriyyə fondlarının istifadə edilməsinin hər tərəfli yaxşılaşdırılması müəssisənin (firmanın) ən mühüm vəzifələrindən biridir. Xammal, material, yanacaq, köməkçi materiallardan nə qədər səmərəli istifadə edilərsə, məsul vahidinə düşən material sərfi azalacaq, bu isə istehsal edilən məhsulun həcminin artmasına imkan yaradacaqdır.

ƏSAS NƏTİCƏLƏR

1. Dövriyyə kapitalı müəssisənin təsərrüfat fəaliyyəti prosesində və məhsulun satışında fasiləsiz iştirak edən maliyyə vəsaitidir. Dövriyyə kapitalı istehsal prosesinin və onun dövriyyəsinin fasiləsiz aparılmasının ritmliliyini təmin edir. Dövriyyə kapitalının mahiyyətinin tam açıqlanması onun həm statik, həm də dinamik aspektlərdə təhlilini tələb edir. Dövriyyə kapitalına dinamik aspektdə baxılması və qeydə alınması o vəziyyətdən əmələ gəlir ki, dövretmə prosesi fasiləsiz fəaliyyətdədir.

2. Dövriyyə kapitalının idarə edilməsi maliyyə-kredit mexanizminin istifadə edilməsi prosesində həyata keçirilir. Məlumdur ki, maliyyə-kredit mexanizminin fəaliyyəti dövriyyə kapitalının formalaşmasının maliyyə və kredit mənbəyidir. Həmin mənbələrin hərəkətini idarə edərək müəssisə materialların, konstruksiyaların, bitməmiş istehsalın, tikinti məhsulunun reallaşdırılması sisteminə təsir edir.

3. Müəssisələrin dövriyyə istehsal fondları ilə tədavül fondları arasında iqtisadi cəhətdən bir çox ümumilik vardır. Bunların hər ikisi istehsal ilə əlaqədardır, bütün istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinə fasiləsiz xidmət edir, daimi hərəkətdə, dövriyyədə olurlar. Bunların ümumiləşdirici göstəricisi isə tikinti müəssisələrinin dövriyyə kapitalı hesab edilir.

4. Kreditin verilməsi və kredit resurslarının yaradılması dialektik vəhdətin iki tərəfidir: birinci ikincisiz mövcud ola bilməz və ya əksinə. Tədavül sferasında kredit resursları və kredit arasındakı asılılıq ondan ibarətdir ki, kreditin həcmi bankın resursları müəyyən edir, ancaq kreditləşdirmə prosesində avans verilən ödəmə vəsaitlərinin miqdarı tədavül sferasında həmin anda olan əmtəə-maddi qiymətlərin dəyərindən artıq olmamalıdır.

5. Kreditləşdirmə metodu kreditləşdirmə prinsipləri və müəssisələrin kommersiya hesabı maraqlarının uyğunluğunu təmin edən kreditləşdirmə üsullarının cəmi kimi təsəvvür edilir. Kreditləşdirmə obyektlərinin tərkibindən, ssudaların verilməsi və ödənilməsi qaydasından, bank nəzarətinin təşkili, kreditin təmin edilməsinin yoxlanılmasından asılı olaraq kreditləşdirmənin iki metodunu

fərqləndirirlər: qalıq üzrə kreditləşdirmə və dövriyyə üzrə kreditləşdirmə. Qalıq üzrə kreditləşdirmədə, adətən, sadə ssuda hesabı tətbiq olunur, dövriyyə üzrə kreditləşdirmə də isə xüsusi.

6. Müəssisənin biznes-planın formalaşması və praktiki reallaşdırılmasında ən mühüm məsələ müəssisənin maliyyə sabitliyidir. Müəssisənin maliyyə sabitliyi anlayışına kompleks şəkildə baxılmalıdır. Yəni pul kapitallarının vəziyyəti mümkün risk səviyyəsində onun inkişafını, mənfəətinin artırılmasını, ödəmə qabiliyyətinin saxlanılmasını, likvidliyini, kredit qabiliyyətliyini və rentabelliğini təmin etməlidir. Müəssisənin maliyyə sabitliyi, bir tərəfdən, müəssisənin özündə baş verən proseslərin nəticəsindən, digər tərəfdən isə cəmiyyətdə baş verən hadisələrdən asılıdır.

7. Təhlil prosesində kapitalın rentabellik göstəricilərinin dinamikası öyrənilməli, onların dəyişməsi tendensiyası müəyyənləşdirilməli, işin səmərəliliyinin tam qiymətləndirilməsi məqsədi ilə onların səviyyəsinin müqayisəli təhlili aparılmalıdır. Bundan sonra həmin göstəricilərin səviyyəsinin dəyişməsinin amili təhlili həyata keçirilməli və müəssisənin güclü və zəif tərəfləri aşkar edilməlidir.

8. Logistikanın yeniliyi ondan ibarətdir ki, birincisi, müəssisənin təsərrüfat praktikasında prioritetlərin dəyişməsində əmtələrin hərəkətinin idarə edilməsi mərkəzi yer tutur, ikincisi, müəssisənin müxtəlif bölmələrinin fəaliyyətinin koordinasiyasını təmin etməyə imkan verən sistemli yanaşmanın tətbiqi baş verir, üçüncüsü, kompromis nəzəriyyənin istifadə edilməsi həyata keçirilir.

9. Hər bir tikinti müəssisəsi özünü zəruri plan-istehsal normaları ilə təmin etməyə cəhd göstərməlidir. Mühəndis-texniki imkanların məhdudluğu ilə bağlı onlar müstəqil olaraq normaları hazırlaya bilməzlər. Çünki, müvafiq metodiki sənədlər yoxdur. Normalar tikintidə qiymətin əmələ gəlməsinin regional mərkəzləri, yerlərdə kiçik sahibkarlığa kömək fondları, tikinti müəssisələrinin (şirkətlərin) qrupları, habelə müxtəlif konsaltinq firmalarının ixtisaslı mütəxəssislərinin köməkliliyi ilə hazırlana bilər.

10. İqtisadiyyatın inkişafının müasir mərhələsində dövriyyə kapitalının formalaşması və istifadəsinə təsir edən xarici və daxili amilləri, habelə dövriyyə kapitalına maliyyə-istismar tələbatının müəyyən edilməsi metodunu nəzərə alaraq, müəssisənin dövriyyə kapitalının idarə edilməsinə konseptual yanaşmanı işləmək lazımdır. Konseptual yanaşma dövriyyə kapitalının idarə edilməsinin səmərəli reallaşdırılmasına yönəldilməlidir.

Müasir şəraitdə müəssisənin dövriyyə kapitalının səmərəli istifadə edilməsinin başlıca vəzifələrindən biri də resurslara qənaət edilməsi prinsipinə riayət etməklə istehsalın intensivləşdirilməsidir.

11. Nəzərə almaq lazımdır ki, likvidlik göstəricilərinin kəmiyyəti şərtidir, çünki mühasibat balansı üzrə aktivlərin likvidliyini və öhdəliklərin operativliyini müəyyən etmək olar. Belə ki, ehtiyatların likvidliyi onların keyfiyyətindən (dövriyyəindən, çatışmazlıq payından, saxlanılan materiallardan və hazır məhsuldan) asılıdır. Debitor borcunun likvidliyi də həmçinin onun dövriyyə sürətindən, vaxtı keçmiş ödəmələrin payından və s. asılıdır. Ona görə də likvidliyin dəqiq müəyyən edilməsi analitik mühasibat uçotunun məlumatlarının daxili təhlili əsasında təxmin oluna bilər.

Dissertasiya işinin əsas müddələri və hazırlanan əməli xarakterli tövsiyələr dərc olunmuş aşağıdakı elmi əsərlərdə öz əksini tapmışdır:

1. B.H.Şirinov. Bazar iqtisadiyyatında tikinti müəssisələrinin dövriyyə kapitalının formalaşması mexanizmi. Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və təşkili İnstitutunun Elmi əsərləri, Bakı, 2012, №3, s. 76-83

2. B.H.Şirinov. Dövriyyə kapitalından istifadənin səmərəliliyinin iqtisadi qiymətləndirilməsi. Azərbaycan Universitetinin “İpək Yolu” Elmi jurnalı, Bakı, 2013, №3, s. 53-58

3. B.H.Şirinov. Tikinti müəssisəsinin dövriyyə kapitalı passivlərinin quruluşunun təhlili. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Doktorantların və Gənc Tədqiqatçıların XVIII Respublika Elmi konfransı 19-20 dekabr, Bakı, 2013, II cild, s. 444-446

4. M.A.Məmmədov, B.H.Şirinov. Dövriyyə kapitalına səmərəli tələbatın müəyyən edilməsi və maliyyələşdirilməsinin alternativ strategiyası. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İqtisadiyyat İnstitutunun Elmi əsərləri, Bakı-2013, №1, s.156-161

5. B.H.Şirinov. Tikinti müəssisələrinin dövriyyə kapitalının mahiyyəti, tərkibi və strukturu Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İqtisadiyyat İnstitutunun Elmi əsərləri, Bakı, 2013 №3, s. 358-363

6. Б.Г.Ширинов. Современные проблемы управления запасами материальных ресурсов строительных предприятий. ВЕСТНИК МОСКВА, 2013, N 5-6, с. 133-138

7. B.H.Şirinov. Tikinti müəssisələrinin dövriyyə aktivlərinin kredit ödəmə qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması. Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti Beynəlxalq Elmi-Praktik konfransının materialları 4-5 dekabr, Bakı, 2014, s. 98-100

8. B.H.Şirinov. Tikinti müəssisələrinin dövriyyə kapitalının idarə edilməsi sistemində logistika metodları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İqtisadiyyat İnstitutunun” Xəbərlər”jurnalı Bakı, 2014, №4, s. 92-98

9. B.H.Şirinov. Tikinti müəssisələrində pul vəsaitlərinin səmərəli idarəedilməsi. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti “Gobustane” məsaməli beton blokların istifadəsinin təşkilatı –texnoloji problemləri mövzusunda Elmi-Praktik konfransının materialları 26 noyabr, Bakı, 2015, s. 123-126

10. B.H.Şirinov. Tikinti müəssisələrində dövriyyə kapitalının tərkibi və strukturu. Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti Tikintinin İqtisadiyyatı və Menecment Elmi-Praktik jurnalı, Bakı, 2016, №1, s. 93-96

11. Б.Г.Ширинов. Анализ влияния активов и пассивов строительного предприятия на рентабельность капитала «Экономика и предпринимательство» МОСКВА, 2016, N 5, с. 678-681

Башар Габиб оглы Ширинов

Пути повышения эффективности использования оборотного капитала в строительных предприятиях Азербайджана

Резюме

Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, выводов, списка использованной литературы.

В первой главе - “Теоретические основы оборотного капитала на строительных предприятиях” - на основе обобщения исследований отечественных и зарубежных ученых, посвященных данной проблеме, изучены теоретические основы формирования оборотного капитала на строительных предприятиях, формирование механизма и источников финансирования оборотного капитала на строительных предприятиях и современные проблемы управления оборотным капиталом на строительных предприятиях.

Во второй главе - “Анализ повышения эффективного использования оборотного капитала в строительных предприятиях Азербайджана” - на основе богатой статистической, учётной информации проведен анализ структуры пассивов и активов оборотного капитала на строительных предприятиях, проанализировано влияние рентабельности капиталов, активов и пассивов на строительных предприятиях. Приведены также методы логистического анализа в системах управления оборотным капиталом на строительных предприятиях.

В третьей главе - “Основные направления эффективности использования оборотного капитала на строительных предприятиях” - исследованы альтернативные стратегии инвестиций и эффективное определение потребности в оборотном капитале, пути совершенствования материальных запасов и финансового обслуживания, повышение эффективности использования оборотного капитала, а также проведена оценка и прогнозирование кредитоспособности оборотных активов на строительных предприятиях.

В заключении даны выводы и предложения, полученные в результате проведенного исследования.

Bashar Shirinov Habib oglu

Ways to increase efficiency of use of turnover capital construction companies of Azerbaijan

Summary

Login Dissertation thesis, consist of 3 chapters , the result and used a list of the literature.

In the first chapter -"The theoretical basis of working capital of construction companies" -Generalization of local and foreign scientists` researches that devoted to the given problem ,based on the theoretical foundations of working capital formation of construction enterprises,financing sources and mechanisms of formation and working capital of construction companies,working capital management of construction companies` modern problems were studied.

In the second chapter -"Analysis of increase efficiency of used of working capital in Azerbaijan construction companies "-Extensive statistical information included in the structural analysis of assets and liabilities was revisedby based on the working capital construction companies,construction businesses `the impact profitability of capital, assets and liabilities have been analyzed.It also specifies the methods of logistics analysis for the management of working capital in the construction companies.

In the third chapter – "The main directions of the efficient use of turnover capital in the construction facilities" - alternative strategies of investment and determination of effective requirement in working capital,ways to improve of material resources and financial services,explore ways to increase efficiency of use of turnover capital,alsoprediction and evaluation of construction companies turnover assets in the credit metrics have been considered.

Finally, the results and recommendations of the researches have been obtained.